

A KÖZÉPISKOLA JÖVŐJÉRŐL

A középiskola iskolarendszerünk legtöbbet vitatott iskolatípusa. De ez nemcsak nálunk van így, hanem szerte a világon, a szocialista és a fejlett kapitalista országokban egyaránt. Bár a vitatott kérdések természetesen variálódnak a társadalmi viszonyok, a politikai és pedagógiai felfogások szerint, a viták magja ugyanaz a társadalmi követelmény: a felnövekvő nemzedék általános és szakmai műveltségének magasabb szintre emelése. Ahogy közel egy évszázaddal ezelőtt társadalmi szükségletté vált a kötelező népoktatás, úgy válik ma, a tudomány és technika modern fejlődése és az ezzel járó gazdasági-társadalmi változások következtében egyre határozottabb szükségletté és igénnyé széles körben olyan általános és szakműveltség, amely nem sajátítható el az elemi iskolákban, hosszabb ideig tartó, érettebb korban folyó és magasabb színvonalú tanulmányokat igényel. Egyidejűleg mindenütt nő az igény magasan kvalifikált, egyetemi és főiskolai végzettségű szakemberek iránt, s ez ugyancsak előtérbe helyezi a középiskolai problémákat, a tanulók számát, az oktató-nevelő munka tartalmát és színvonalát.

A fejlett európai kapitalista országokban a napirenden levő kérdés a középiskolai tanulók számának fokozatos emelése. Ezekben az országokban a 10.—18 éves gyerekeknek általában 20—25⁰/₀-a jár középiskolába. A szocialista országok, ahol a 14—18 éves gyerekeknek máris 40—60⁰/₀-a középiskolai tanuló, egymás után dolgozzák ki a középiskola kötelezővé tételének konkrét tervét. Egy nemrégben megjelent sajtónyilatkozatból arról értesültünk, hogy hazánkban 1975-re válik kötelezővé a középiskola. Jelenleg az általános iskolát végzett tanulóknak 46⁰/₀-a folytatja tanulmányait valamilyen középiskolában (gimnázium, technikum, szakközépiskola), kb. 30⁰/₀-a különféle 3 éves ipari és mezőgazdasági szakmunkásképző iskolába kerül, a többiek pedig 16 éves korukig továbbképző iskolákat látogatnak. A középiskolai oktatás kiterjesztésében már is olyan eredményeket értünk el, melyekkel a legfejlettebb európai kapitalista országok sem dicsekedhetnek, s a középiskola kötelezővé tételével — együtt a többi szocialista országgal — messze magunk mögött fogjuk hagyni Nyugat-Európát. A kötelező középiskola bevezetése óriási anyagi vállalkozás, olyan koncepciózus és messzetekintő kulturális beruházás, mely lassan és fokozatosan ugyan, de igen gazdagon téríti vissza a befektetett hatalmas összegeket. A kötelező középiskola kulturális forradalmunknak olyan új vívmánya lesz, mely jelentős tényezőjévé fog válni a szocializmus és a kommunizmus felépítésének hazánkban.

A kötelező középiskola bevezetése azonban nemcsak nagy anyagi és szervezési erőfeszítéseket igényel, hanem számos elvi és gyakorlati, kultúrpolitikai és pedagógiai problémának a tisztázását is megköveteli.

Az 1961. III. törvény szerint a jövő két alapvető középiskolátípusa: a gimnázium és a szakközépiskola. A technikumok fokozatosan átalakulnak felsőfokú szakiskolákká vagy szakközépiskolákká s az ipari és mezőgazdasági tanulóiskolákból is szakközépiskolák lesznek. A kötelező középiskola perspektívájában tehát ezzel a kétféle középiskolával kell számolnunk. (A szakközépiskola természetesen ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi stb. jellegű, s a társadalmi munkamegosztásnak megfelelően sokféle tagozatra oszlik). Rendkívül fontos tehát, hogy világosan meghatározzuk a két iskolatípus társadalmi és pedagógiai funkcióját, azonos és megkülönböztető vonásait, egymáshoz való viszonyát.

A két iskolatípus jellegére vonatkozó megállapítások és fejtegetések a közös vonások közül elsősorban azt emelik ki, hogy mindkét iskola alapos általános műveltséget ad. Ebben a rendkívül fontos megállapításban az a társadalmi követelmény jut kifejezésre, hogy ma már a szakképzés sem folyhat az eddig szokásos egyoldalúan gyakorlati jelleggel, alaposabb általános képzéssel, a gyakorlati ismereteknek több elméleti ismerettel kell párosulniuk. A kétféle középiskolának ez a közös vonása abból is következik, hogy mindkettő jogosít egyetemi és főiskolai tanulmányokra. A megkülönböztető vonások közül a legjelentősebbnek azt tartják, hogy a gimnázium az általános képzéssel együtt szakmai előképzést, a szakközépiskola pedig szakmai képzést nyújt.

Ezeknek a közös és megkülönböztető vonásoknak a megállapítása kétségtelenül segíti a két iskolatípus társadalmi és pedagógiai funkciójának a pontos meghatározását, de önmagában nem elegendő hozzá. Több jel mutat arra, hogy — bizonyára a probléma bonyolultsága miatt — még nem jutottunk el a két középiskolátípus funkciójának teljes tisztázásához. Enélkül pedig nem lehet megnyugtatóan eldönteni a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók helyes arányát, nem lehet választ adni arra a kérdésre, hogy milyen alapon történjék a tanulók elosztása a kétfajta iskola között s nem lehet szilárd alapon nyugvó döntést hozni az iskolák művelődési anyagáról, óra- és tanterveiről. Szükségessé látszik tehát, hogy minél többet vitassuk ezeket a kérdéseket. Ehhez a vitához szeretnék a továbbiakban néhány gondolattal hozzájárulni.

Nemrégiben a pedagógusok megvitatták a készülő középiskolai óra- és tanterveket. A vita egyik legviharosabb kérdésévé az vált, hogy a gimnáziumban egy vagy két idegen nyelvet tanítsunk-e kötelezően. Véleményem szerint ebben a látszatra egy részletkérdés körül zajló vitában a gimnázium társadalmi funkciójáról folyt a szó. Amikor a pedagógusok követelték két idegen nyelv tanítását, lényegileg azt a nézetüket juttatták kifejezésre, hogy a gimnázium alapvetően egyetemre előkészítő iskola.

Mi lehet a magyarázata annak, hogy két kötelező idegen nyelv a szakközépiskolával kapcsolatban nem merül fel s ha valaki felvetné, bizonyára általános ellenkezés fogadná? Bizonyosan az a magyarázat, hogy a szakközépiskolára mindenki úgy tekint, mint elsősorban a gyakorlati életre előkészítő iskolára.

A kérdés az, hogy ez az álláspont, amely az idegen nyelvi vitában a gimnázium és a szakközépiskola funkciójáról kimondva vagy kimondatlanul kialakult, helyes-e vagy helytelen. Véleményem szerint helyes.

A kötelező középiskola bevezetése nem változtat azon a tényen, hogy a középiskolának a jövőben is fontos feladata lesz az előkészítés az egyetemre. A kötelező középiskola azt a jelentős változást hozza, hogy egyrészt megnöveli

azoknak a számát, akik — amennyiben a követelményeknek megfelelnek — egyetemen tanulhatnak tovább, másrészt megnöveli a termelésben, a kereskedelemben, a közlekedésben stb. a középiskolai végzettségű dolgozók számát. A kérdés az, hogyan tudja megoldani ezt a kettős feladatot.

Nyilvánvalóan helytelen volna arra az álláspontra helyezkedni, hogy a két feladatot egymástól teljesen elkülönítve két különböző középiskolára kell bízni. Helytelen volna azt mondani, hogy a gimnázium feladata kizárólag az egyetemi előkészítés, a szakközépiskoláé pedig kizárólag a gyakorlati munkákra való felkészítés. A fizikai és a szellemi munka közti lényeges különbségek fokozatos csökkenése a fizikai munkát is egyre szellemibbé teszi, tehát a gyakorlati életre előkészítő iskola ma már nem különbözhet olyan mértékben az egyetemre előkészítő iskolától, mint régebben. Bármilyen megfontoltan történik is az iskolaválasztás 14—15 éves korban, a tanulók érdeklődésének, hajlamainak és képességeinek az alakulása 14—18 éves korban még jelentős. A társadalomnak az az érdeke, hogy felsőfokú szakképzettséghez a letehetősebb fiatalok jussanak megfelelő szelekció útján, szükségszerű tehát, hogy az egyetemi tanulmányokra törekvő fiatalok egy része a középiskola után valamilyen gyakorlati pályát válasszon.

Amilyen helytelen volna azonban ez az éles elkülönítés, olyan helytelen volna azt mondani, hogy a gimnáziumnak és a szakközépiskolának *egyformán* kell előkészítenie mind az egyetemre, mind a gyakorlati életre. Ha ezt a követelményt állítanánk fel, akkor eljuthatnánk arra a következtetésre is, hogy nincs is szükség külön gimnáziumra és szakközépiskolára, elegendő egyetlen középiskola, s ennek valamilyen belső differenciálása. A kérdésnek ilyen végletes felvetése még jobban mutatja az uniformizálás tarthatatlanságát. Ahogy a szakmunkásképzéssel szemben egyre magasabb követelményeket kell támasztanunk, növelnünk kell a követelményeket a felsőfokú szakképzésben is. Ez az igényemelés pedig nem kezdődhet az egyetemen, meg kell alapozni már a középiskolában. A középiskolai tanulók egy részének, akik potenciálisan a jövő egyetemi hallgatói, majd mérnökei, közgazdászai, tanárai, orvosai stb., olyan általános műveltséghez kell jutnia, mely tárgyi tudásban, gondolkodó képességben, nyelvismeretben előkészít a növekvő követelményeket támasztó felsőfokú tanulmányokra. Nyilvánvaló, hogy ilyen előkészítést nem kaphat minden 14—18 éves tanuló, mert az e fajta képzés nincsen összhangban az ifjúság egy részének, valószínűleg nagyobb részének érdeklődésével és hajlamaival. Úgy hiszem, hogy ezt bizonyítja többek között az a tény, hogy az utóbbi években, amióta gyorsan nő a középiskolai tanulók száma s ez a növekedés szakközépiskolák hiányában elsősorban a gimnáziumra esik; nő a bukott és a bukás határán álló tanulók száma a gimnáziumban. Ez azt jelenti, hogy a gimnáziumban ma sok olyan diák tanul, akitől idegen a gimnázium nagy mértékben elméleti jellegű oktatása. Meg vagyok róla győződve, hogy azok közt a gyerekek közt, akik ma folyton bukdácsolnak vagy csak kegyelemből jutnak át az egyik osztályból a másikba, szép számban vannak olyanok, akik átlagosan jó, sőt egyes esetekben kiváló teljesítményt mutatnának fel olyan iskolában, mely a szükséges elméleti képzéssel kísért, de elsősorban gyakorlati jellegű oktatást nyújt.

Mi látszik tehát a helyes megoldásnak? Valószínűleg az, hogy a gimnázium és a szakközépiskola fentebb ismertetett közös és megkülönböztető jegyeit ki kell egészíteni azzal, hogy a gimnázium *elsősorban* egyetemre, a szakközépiskola *elsősorban* gyakorlati pályára előkészítő középiskola. Ennek megállapítása sok mindent világosabbá tenne.

Ebből az következik, hogy a gimnázium művelődési anyagát, belső szervezetét (differenciáltságát), oktatási módszereit alapvetően azokból a követelményekből kiindulva kell meghatározni, melyeket a szocializmus, majd a kommunizmus építése támaszt az egyetemi végzettséget igénylő szakmunkákkal szemben. E mellett az *elsődleges* feladat mellett a gimnáziumnak azzal is számolnia kell, hogy végzett növendékeinek egy része nem folytat felsőfokú tanulmányokat, 18—19 éves korában munkába áll, s ezért elsődleges feladatának alárendelve ezeknek a tanulóknak a szükségleteiről is gondoskodnia kell. Ezt természetesen nem kell úgy képzelnünk, hogy a tanulóknak ez a két része a gimnáziumi oktatóban teljesen elkülönül egymástól. Az első 1—2 évben valószínűleg leghelyesebb a közös oktatás. A két utolsó évben azonban nemcsak a különféle elméleti stúdiumok szerinti differenciálás képzelhető el, hanem az is, hogy a tanulók egy része több időt fordít különféle gyakorlati foglalkozásokra, mint a többi. (A politechnikai képzés, az elméleti ismereteknek a nagyüzemi termelés gyakorlatával való összekapcsolása művelődési és nevelési szempontból egyaránt természetesen mindenki számára szükséges.)

Mi következik a fenti megállapításból a szakközépiskolára? A szakközépiskolának olyan műveltséget, olyan elméleti és gyakorlati képzést kell nyújtania, mely *elsősorban* a modern szakképzés, az ipar, mezőgazdaság és kereskedelem gyakorlati jellegű feladatait tartja szem előtt, azokat a munkaterületeket, melyeket ma még nagyobb részt általános iskolát és ipari stb. tanulóiskolát végzett munkaerők töltenek be. A szakközépiskolának arra kell törekednie, hogy népgazdaságunknak ezeket a területeit lássa el a jelenleginél képzetesebb, műveltebb munkásokkal, parasztokkal, alkalmazottakkal. Ennek az elsődleges feladatának alárendelve arra is figyelemmel kell lennie, hogy végzett növendékeinek egy része tovább fog tanulni felsőfokú technikumban vagy egyetemen. Megoldhatónak látszik, hogy ezek a tanulók tanulmányaik utolsó éveiben szélesebb körű és alaposabb elméleti képzést kapjanak várható tanulmányaiknak megfelelően.

Véleményem szerint feltétlenül szükség van arra, hogy a két középiskola elsődleges és másodlagos feladatát világosan meghatározzuk. Ha ezt nem tesszük meg, középiskolai oktatásunkat olyan veszélyek fenyegetik, melyek károkat okozhatnak szocialista fejlődésünknek. Ha nem határozzuk meg világosan a két iskolatípus funkcióját, olyan helyzet állhat elő, hogy a kötelező középiskola sem az egyetemre való előkészítést, sem a szakképzést, a gyakorlati munkára való felkészítést nem oldja meg eredményesen. Ha nem szögezzük le, hogy a gimnáziumnak elsődlegesen az egyetemre kell előkészítenie, akkor az a veszély fenyeget, hogy a középiskolai általános képzés színvonalát akarva-akaratlanul csökkentjük, ahelyett, hogy korunk követelményeinek megfelelően növelnénk. Sok szó esik mostanában a maximalizmusról többek közt a gimnáziumi oktatásban is. Ha ezen azt értjük, hogy a gimnázium tananyagát még mindig terhelik olyan felesleges adatok vagy anyagrészek, melyek a tradíció erejénél fogva makacsul tovább élnek vagy hogy a tananyag kiválasztása, felépítése és feldolgozási módja gyakran nincsen összhangban a tanulók életkori sajátosságaival, akkor egytértek a maximalizmussal. De ha azt vizsgálom, hogy a gimnáziumban egyre több az olyan tanuló, aki már az általános iskola felső tagozatának az elméleti anyagát is csak nagy nehézségekkel s alig-alig sajátította el, s hogy az ezekkel a tanulókkal való foglalkozás egyre jobban befolyásolja az egész oktató munkát, akkor a minimalizmus veszélyéről is mernék beszélni. A kötelező középiskolának pedig a minimalizmust éppúgy el kell kerülnie, mint a maximalizmust.

A szakközépiskolákat jóval kevésbé ismerem, mint a gimnáziumot. Aggodalommal olvastam azonban egy az iskolareform elvi kérdéseit fejtegető tartalmú tanulmányban ezt a megállapítást: „A szakközépiskolai óratervezés összeállításánál azt a kompromisszumot voltunk kénytelenek elvívni, hogy a szakközépiskolának, tekintve hogy kettős képzést ad, joga van a tanulókat *jobban megterhelni*, tőlük nagyobb erőfeszítést követelni, azaz a heti óraszám átlépheti a gimnáziumok számára sérthetetlennek minősített felső plafont, a heti 33 órát”.¹ Ha a nagyobb megterhelés csak a magasabb óraszámban jut kifejezésre, akkor talán nincsen különösebb veszély. De ha a „kettős képzés” konzekvenciáit a tananyagra, annak mennyiségére és minőségére is érvényesítjük, abból már komoly veszélyek származhatnak. S itt nemcsak a maximalizmus veszélyére gondolok, hanem arra, hogy a kettős igény kielégítésének törekvésében eljuthat az iskola oda, hogy egyik igényt sem elégíti ki kellőképpen: nem ad elegendő gyakorlati képzést a gyakorlati pályákra s nem alapozza meg eléggé elméletileg az egyetemi tanulást.

Fentebb már említettem, hogy a mai gimnáziumi rossz tanulók nem jelentéktelen része gyakorlatibb jellegű iskolában valószínűleg jól boldogulna. Alapvető társadalmi érdek követeli, s rendszerünk és pedagógiánk humanizmusa is megkívánja, hogy minden gyermek olyan körülmények között nevelődjék, hogy hajlamait, képességeit maximálisan ki tudja fejleszteni. Milyen emberek lesznek azokból a gyerekekből, akik egész középiskolai pályafutásuk alatt rossz tanulók, s ezen sem tanáraik, sem szüleik buzdításai és intelmei s a maguk igyekezete sem tud lényegesen változtatni? Nem nehéz megjósolni, hogy szellemiekben és erkölcsiekben nem sokat gyarapodnak, sőt nemegyszer egészen káros irányban fejlődnek. S ennek igen gyakran nincs más oka, mint az ellentét a hajlamok és az oktatás jellege között. Ezeknek a gyerekeknek jelentős része konkrét tudással, sikerélménnyel, önbizalommal hagyná el az iskolát, ha más jellegű oktatásban részesülne.

Van az éremnek egy másik oldala is. Ha a gyermek olyan oktatásban részesül, ami nem készíti egészséges erőfeszítésre, könnyen csökken érdeklődése, tudásvágya, szorgalma, s fejlődése alatta marad lehetőségeinek. Vannak olyan hírek, hogy azokban a városokban, ahol az általános iskolát végzett tanulóknak az országos átlagnál magasabb százaléka kerül középiskolába s jó része gimnáziumba, ennek a káros jelenségnek éppúgy tanúi lehetünk, mint a nagy számú rossz tanuló vergődésének.

Találkoztam már olyan nézettel, hogy a gimnázium és a szakközépiskola elsődleges feladatának a fenti módon való meghatározása a gimnáziumot „elitiskolává” avatná és a szakközépiskolát degradálná. Nem látom be, miért. A gimnázium nem toborozhatja tanulóit a privilegizált osztályokból, mert nálunk ilyenek nincsenek. Senki sem képzei el a gimnáziumot „kitűnőek iskolájának”. Lehet és bizonyára kell is azon vitatkozni, hogy az általános iskolát végzett tanulóknak mekkora hányada kerüljön gimnáziumba, de nem kétséges, hogy a vita csak akörül foroghat, hogy 30 vagy 40%, esetleg még ennél is több. A mi szocialista társadalmunkban a társadalom elitjét a képzett, szocialista meggyőződésű és magatartású munkások, parasztok és értelmiségiek alkotják, semmilyen iskolatípushoz nem kötődik a társadalmi elit fogalma.

¹ SZARKA JÓZSEF: Az iskolareform végrehatásának időszerű elvi kérdései. Magyar Pedagógia 1963/3.

Véleményem szerint tehát sok érv szól amellett, hogy szükséges meghatározni a gimnázium és a szakközépiskola, a fokozatosan kötelezővé váló középiskola két alapvető típusának elsődleges és másodlagos feladatát. Ez az elhatárolás — figyelembe véve a népgazdaság perspektivikus igényeit egyetemi és középiskolai végzettségű munkaerőkre — módot ad arra, hogy biztos alapra helyezzük a 14—18 éves gyerekeknek a két iskola közti elosztását. (A szakközépiskola tekintetében további feladat az egyes szakok arányainak helyes megállapítása.) Az elosztás természetesen nem csupán a számarányok megállapítását jelenti, hanem a rendelkezésre álló iskolák és a tanulók hajlamai és képességei lehetséges legjobb összhangjának a megteremtését is. Az általános iskola utolsó osztályaiban olyan oktató-nevelő munkának s olyan pályaválasztási tanácsadásnak kell helyet adnia, amely lehetővé teszi, hogy 14—15 éves korban a lehető legtöbb gyermek helyesen válassza meg további tanulmányait. Végül ez az elhatárolás azt is lehetővé teszi, hogy mind a gimnázium, mind a szakközépiskola művelődési anyagát, óra- és tanterveit a kitűzött elsődleges feladatnak megfelelően határozott jellegűvé tegyék anélkül, hogy a másodlagos feladatból adódó követelményeket szem elől tévesztenénk. Úgy látom tehát, hogy a gimnázium és a szakközépiskola funkciójának a fenti módon való meghatározása mindenféleképpen elősegíti a kötelező középiskolában rejlő óriási ember- és társadalomformáló lehetőségek valóra válását.

Магда Йобору :

О БУДУЩЕМ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Автор рассматривает вопрос о том как может выполнять средняя школа разнообразные функции если посещаемость ее все более увеличивается и если через некоторое время она станет для всех обязательной. Автор считает правильным, мероприятие третьего закона 1961 года, в силу которого все средние школы входят или в общие (у нас гимназия) или в специальные типы школ. Правильно и то что оба эти типы обеспечивают общее образование учащихся. Все таки необходимо провести такое различие — с обеспечением обоснованных переходов — чтобы общая средняя школа (гимназия) приговляла бы в первую очередь на поступление в университет а специальная средняя школа в первую очередь на практические профессии.

Magda Jóboru :

ON THE FUTURE OF THE SECONDARY SCHOOL

The author examines as to how the secondary school will be able to fulfil its various functions if attended by more and more students and, some time after, it will be compulsory for everybody. In her opinion the provision of the III. Act of 1961 is appropriate inasmuch as it classes the secondary schools into general and technical types. It is appropriate as well that the general culture of the students will be established in both the types. Such a distinction has, however, to be done that, by securing the justified transitions, general secondary schools (Gymnasium) should, in the first place, prepare for university, while technical ones for practical professions.